

УДК 821.161.1-3

Н.В. Ротова

**ПЕРЕДАЧА ЗВУКОВИХ ЕФЕКТІВ ЯК СПОСІБ
АКТИВІЗАЦІЇ УВАГИ РЕЦИПІЄНТА
(ЗА ТВОРАМИ ІВАНА СЕНЧЕНКА)**

Постановка проблеми. Творчість Івана Сенченка, одного з найпопулярніших письменників Слобожанщини, які входили в українську літературу у 20-і роки ХХ століття, залишилася малодослідженою: почасти через те, що І. Сенченко не належав до тих авторів, чий імена на слуху, почасти через жанрову, тематичну, стильову строкастість, адже за радянських часів акцентувалися твори «виробничі», «сільськогосподарські», тобто ідеологічно витримані, і замовчувалися ті, в яких звучали іронічно-сатиричні ноти, що сприймалися як дисонанс у злагодженому величальному хорі. Лише сьогодні, коли Україна здобула незалежність, можна говорити про цілісне, неупереджене, об'єктивне, невідбіркове вивчення літературного процесу, в якому не може бути «модних» і «немодних» періодів, тем, імен.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість І. Сенченка перебувала в колі уваги провідних українських критиків і літературознавців: К. Волинського, Л. Новиченка, І. Дзюби, В. Брюховецького, М. Гнатюк та деяких інших. Аналізуючи стильову своєрідність творчості І. Сенченка, дослідники передусім підкреслювали спокійний плин оповіді, психологізм у творенні образу людини-трудівника, гармонійне поєднання ліричності з гумором і сатирою. Увагу літературознавства й критики з діаспори передусім привертала твори, які демонстрували опозицію радянській владі. Серед досліджень творчості останнього часу найбільш вагомими є праці В. Брюховецького [1], М. Гнатюк [2] та Л. Пономаренко [5], проте майже недослідженими залишаються особливості авторської світомоделі, зокрема її «звучання».

Постановка завдання. Традиційно ім'я Івана Сенченка називалося серед тих, кого прийнято вважати «фундаторами» української

літератури, проте доробок письменника зазвичай розглядався під кутом зору, який не торкався глибинної її сутності, майже поза увагою літературознавців залишились особливості авторської світомоделі. Так, проблема образів звучання і яка впливає з неї проблема наповнення звукового простору авторської світомоделі не були досі предметом спеціального вивчення. Отже, метою нашої статті є дослідження особливостей впливу на реципієнта звукових ефектів.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, К. Леві-Стросс успішно застосовував музику при аналізі міфології, він знаходив між музикою й мовленням глибоку близькість, насамперед спільність функцій – бути засобом комунікації, створювати й передавати повідомлення [3, с. 458-459].

На думку П. Флоренського, вилучення дрібниць, що входять до складу цілого дійства, як особливі художні сфери, наприклад як мистецтво сприйняття запахів та звуків, позбавить цілісності й завершеності художнього цілого [9, с. 211-212].

Звук як форма художнього образу в творах І. Сенченка ґрунтується на вербальному описі різних характеристик звуку, починаючи від його безпосередніх акустичних ознак і закінчуючи передачею через сприйняття героя, рефлексивним віддзеркаленням. Оскільки література – це вид мистецтва, щільно і очевидно прив'язаний до автора, тобто власне до людського, особистісного початку, художній образ звуку обов'язково включає в себе емоційні характеристики, що прийшли зі сприйняття. Це завжди авторське сприйняття, яке в творі може бути виражено також у формі рецепції персонажа – передано через переживання героєм конкретного звуку. Інший характерний варіант, навпаки, – опис звуком стану героя в тій ситуації, коли звук залишається з боку персонажа ніби безконтрольним. Звуковий образ дозволяє обійтися в передачі емоцій героя «без слів», а саме – передати переживання через вербальний опис звуку. Висловити емоцію одним тільки звуком – задача, яку зазвичай виконує власне музика, не адаптована літературно, не «перекладена» в слова. Завдання звукообразів, зокрема, – викликати спогад про звук його описом, абстрактним від власне звуку, фонетичного компонента. Звукообраз – це найприродніша і безпосередня

спроба літератури наблизитися до музики, не змінюючи при цьому своєї суті, використовуючи свою природну, чисто словесну форму, тобто на змістовному, а не формальному рівні. Тому знаходиться багато прикладів у творах І. Сенченка.

Моделюючи власний світ, письменник зокрема значне місце відводить передачі звукових ефектів, зокрема церковного дзвону, який споконвічно супроводжував життя людини: сповіщав громаду про радісні й щасливі події, був годинником, попереджав про небезпеку.

Людиною, закоханою в дзвін, зображено Кузьму Григоровича, персонажа повісті «Савка», який прийшов на дзвіницю «... ще молодим хлопцем» і навчився відчувати «дихання дзвона» й дзвонити так, що все село розуміє, чи пішла з життя літня людина, для якої «смерть – збавитель», чи сталася трагедія. Даючи можливість читачеві разом із Савкою «почути» дзвін по Марії, автор у такий спосіб розкриває всю глибину горя свого персонажа: «Сьогодні Кузьма Григорович стояв під дзвіницею з мотузком у руках, і кожен удар ніби сумував, скаржився: “Ви ж тільки гляньте, добрі люди, що робиться, що діється на світі. Померла Марія, а їй двадцять сім років. Ще б жити, радіти сонечкові, радіти дітям. І ось немає вже Марії і ніколи не буде!” І він затужив без сліз» [8, с. 393]. Савка, чуючи поминальний дзвін, відчуває нестерпний біль: «Йому здавалося, що в криваву рану проникли ці моторошні звуки і розривають її, доводять біль до нестерпного... А потім і забув про той дзвін, ніби й чути його перестав. Але він помилявся, дзвін просто увійшов у його рану, розкрив її, розширив так, що біль його розлився над селом, над лісами, і, обнявшись, звучали вдвох – дзвін і Савчин біль...» [8, с. 394] Як бачимо, саме звукові ефекти допомогли автору створити сцену виняткової емоційної сили.

Значна увага приділяється автором пісні, без «... якої не можна собі уявити старої, дореволюційної України, без заробітчан – хлопців і дівчат, – без їхніх пісень, що, не стихаючи, котяться від села до села... Голоси сильні, виспівані, пісня дружна, бо зспівалися. Линуть ті пісні за п'ять-шість кілометрів...» [8, с. 338].

Пісня виступає невід'ємним елементом сімейного святкового застілля: «Гуляли весело, потім співали... Вустя заводила, а Марія виводила...

Від них не гірше співали і Санька, і Галька... Чоловіки підхопили, Гнатко горою ішов, Вихтор, як жук, гудів, влітали молоді недосвідчені голоси муляр Петро і підліток Катря... Сусіди, полуднуючи, наслухалися. Прокопиха сказала Прокопові: “Чуєш, як Сачкові невістки взялися? Голосисті!.. Аж слухати весело!”» [8, с. 386]

Вірний своїй іронічній манері, автор знаходить спосіб, передаючи музику, надати оповіді комічний ефект: «А ще ж у нас, у Шахівці, була музика троїста... Народжена для полкового оркестру, Онопрієва флейта якось не вкладалася в шахівські габарити і звучала так несамовито, що почути її можна було з другого кінця села. Що ж до діда Юрка, то бас його гув, як джміль, і чути його було навіть за півсотні кроків. А от скрипочка... була сугубо-сугубіссімо камерним інструментом, слухати її було найкраще, спершись на тин господаря, де справляли торжество весільне» [8, с. 358]. Авторський варіант слова «лише» – «сугубо-сугубіссімо», що утворене за аналогією до професійного музичного терміна *riano-riantissimo*, через удавану серйозність створює гумористичний ефект, до того ж латинський термін, що виступає в тексті «чужим», цілком природно активізує увагу читача.

Слухові образи відіграють виняткову роль у розкритті образу Данила з повісті «Любов і Хрещатик», які подаються через сприйняття його гри іншими персонажами: «Гра Данькова полонила і самого Данька, і того, хто слухав її. Найбільше Данькову музику любила домашня робітниця Кошових Прасковія Василівна. Не раз заслухавшись, вона казала: “Грає він, а мені все здається, що я молода, ходжу з дівчатами в лісі, дерева так гарно шумлять, зозуля кує. Усе життя спом’яється, аж сльози з очей виступлять...”» [7, с. 21].

Навіть цинічний Анатоль не може не захопитися грою приятеля: «Анатоль приліг на канапку. Данько награвав якусь свою фантазмагорію. Звуки лилися, як теплий дощ. Сонце прорізало хмару, і скісні смуги виблискували перлами. У народі про такий дощ кажуть: десь відьма вмерла – весь світ радіє. На вулиці і в дворі дощ поналивав теплі калюжі, в них кублилися горобці й галасливі дворові хлопці. Чиясь мати кричала у вікно: “А куди ж ото ти? Вернися! Промокнеш! Кому кажу, чуєш?” Надворі дощ? Де ж він узявся? Анатоль

підвів голову: небо було ясне, у вікна суцільним потоком лилися промені ранкового сонця. Що ж сталося? Невже це Данько напустив на людей таку ману своєю грою...» [7, с. 22].

Досліджуючи твори Івана Сенченка, не можна не помітити, як кардинально відрізняється його світо модель, скреатована в оповіданнях Солом’янського й Донецького циклів, де автор намагається реалістично змалювати життя радянських трудівників, тобто час соціалістичних перетворень в Україні. Тут письменник повністю відмовляється від звукових ефектів, сенсоризмів, майже зникають кольороназви, що також можна вважати художнім прийомом – баналізацією, який підкреслює убогість життя «ошасливлених» радянською владою шахтарів та робітників.

Висновки. З огляду на викладене вище, можна констатувати, що автор, моделюючи власний світ, значне місце відводить передачі звукових ефектів, намагаючись у такий спосіб максимально посилити емоційний вплив на читача. Звуковий образ дозволяє обійтися в передачі емоцій персонажа «без слів», а саме – передати переживання через вербальний опис звуку. Безумовно, «звучання» авторської світомоделі додає їй оригінальності, створює імпліцитну оцінку або іронічний підтекст.

Література

1. Брюховецький В.С. Іван Сенченко: Літ.-крит. Нарис / В.С. Брюховецький. – К.: Рад. письменник, 1981. – 159 с.
2. Гнатюк М.М. Над текстами Івана Сенченка / М.М. Гнатюк. – К.: Наукова думка, 1989. – 109 с.
3. Леві-Стросс К. Міт та значення // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За редакцією Марії Зубрицької, 2-е видання, доповнене. – Львів: Літопис, 2002. – С. 448-465.
4. Лотман Ю.М. Внутрі мислящих миров / Ю.М. Лотман. Семиосфера. – Петербург: «Искусство-СПБ», 2000. – С. 150-389.
5. Пономаренко Л.М. Художня еволюція Івана Сенченка: дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.01.01 «Украинская литература» / Л.М. Пономаренко. – К., 2001. – 19 с.
6. Сенченко І.Ю. Любов і Хрещатик / І.Ю. Сенченко // Дніпро.– 1988. – № 1. – С. 8-49.

7. Сенченко І.Ю. Любов і Хрещатик / І.Ю. Сенченко // Дніпро.– 1988. – № 2. – С. 6-62.

8. Сенченко І.Ю. Оповідання. Повісті. Спогади / І. Сенченко / Упоряд. і приміт. М.М. Гнатюк. Вступ. ст. і ред. тому В.С. Брюховецький. – К.: Наук. думка. 1990. – 664 с.

9. Флоренський П.А. Храмовое действо как синтез искусств / Священник Павел Флоренский. Избранные труды по искусству / П. Флоренский. – М.: Изд-во «Изобразительное искусство», 1996. – С. 199-217.

10. Элиаде М. Аспекты мифа / М. Элиаде. – М.: Академический проект, 2001. – 222с.

11. Юнг К.-Г. Архетип и символ / К.-Г. Юнг: [сост. и вступ. ст. А.М. Руткевича]. – М.: Ренессанс, 1991. – 304 с.

Анотація

Ротова Н.В. Передача звукових ефектів як спосіб активізації уваги реципієнта (за творами І. Сенченка).

Стаття присвячена дослідженню своєрідності використання письменником звукових ефектів як дієвого способу активізації уваги реципієнта. Доведено, що автор приділяє значну увагу образам звучання і наповненню звукового простору авторської світомоделі. Звук як форма художнього образу ґрунтується на вербальному описі різних характеристик звуку, починаючи від його безпосередніх акустичних ознак і закінчуючи передачею через сприйняття героя, рефлексивним віддзеркаленням. Звуковий образ дозволяє обійтися в передачі емоцій героя «без слів», а саме – передати переживання через вербальний опис звуку. Застосування звукообразів дає можливість автору літературного твору наблизитися до музики, не змінюючи при цьому своєї суті, використовуючи свою природну, чисто словесну форму, тобто на змістовному, а не формальному рівні. Зазначено, що автор досить часто користується звуковими ефектами в одних творах «Савка», «Червоноградський цикл», «Любов і Хрещатик», натомість повністю відмовляється від них в інших (оповідання Солом'янського й Донецького циклів), підкреслюючи в такий спосіб убогість життя «ощасливлених» радянською владою шахтарів та робітників.

Ключові слова: авторська світо модель, звуковий ефект, реципієнт, звуковий образ, баналізація, емоційний вплив.

Аннотация

Ротова Н.В. Передача звуковых эффектов как способ активизации внимания реципиента (по произведениям И. Сенченко).

Статья посвящена исследованию своеобразия использования писателем звуковых эффектов как действенного способа активизации внимания реципиента. Доказано, что автор уделяет значительное внимание образам звучания и наполнению звукового пространства авторской светомодели. Звук как форма художественного образа основывается на вербальном описании различных характеристик звука, начиная от его непосредственных акустических признаков и заканчивая передачей через восприятие героя, рефлексивным отражением. Звуковой образ позволяет обойтись в передаче эмоций героя «без слов», а именно – передать переживания через вербальное описание звука. Применение звукообразов дает возможность автору литературного произведения приблизиться к музыке, не изменяя при этом своей сущности, используя свою природную, чисто словесную форму, то есть на содержательном, а не формальном уровне. Указано, что автор довольно часто пользуется звуковыми эффектами в одних произведениях «Савка», «Червоноградский цикл», «Любовь и Хрещатик», но полностью отказывается от них в других (рассказ Соломенского и Донецкого циклов), подчёркивая таким образом душевную нищету жизни «ощастливленных» советской властью шахтеров и рабочих.

Ключевые слова: авторская светомодель, звуковой эффект, реципиент, звуковой образ, банализация, эмоциональное воздействие.

Summary

N.V. Rotova. Transmission of Sound Effects as a Way to Intensify the Recipient's Attention (Based on Works by I. Senchenko).

The article investigates originality of the writer's usage of sound effects as an effective way of activation the recipient's attention. It is proved that the author pays considerable attention to the sound images and filling of the sound space of the author light model. Sound, as a form of artistic image, is based on a verbal description of the various characteristics of the sound beginning from his immediate acoustic features to its passing through the perception of the hero, reflexive reflection. Sound image allows the transfer of emotions of the hero «without words» – namely, to convey feelings through verbal description of the sound. The use of sound images lets the author of a literary work get closer to the music without changing its essence, using his natural, purely verbal form, on

meaningful not on a formal level. It is indicated that the author often uses sound effects in separate works «Savka», «Chervonogradskiy Tsykl», «Lubov and Khreshchatyk», but completely rejects them in others (story from Solomianskyi and Donetsk cycles), thus emphasizing the spiritual poverty of life «blessed» by Soviet power miners and workers.

Keywords: author light model, sound effect, recipient, sound image, banalization, emotional impact.

Інформація про автора

Ротова Наталія Володимирівна: ORCID: 0000-0002-3759-678X; кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства і політології Української інженерно-педагогічної академії: вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна